

Látóhatár

A nemzetközi tapasztalatok gyűjteménye (2)

Folytatjuk a BVOP Hivatalának stratégiai, tudományos és nemzetközi osztálya által készített nemzetközi tapasztalatgyűjtemény közlését. Egyik korábbi számunkban a szabadságvesztés célja, a fogvatartottak jogai és kötelessége, a szabadságvesztés végrehajtásának rendje, a büntetés-végrehajtás intézményrendszere volt a téma.

A fogva tartás biztonsága egy adott ország büntetés-végrehajtásának alapvető feladata. A biztonság megőrzése egyre nagyobb kihívást jelent: csak Európát tekintve, annak nyugati-, keleti- és középső felén egyaránt problémát okoz a börtönök túlszűfolttsága. Az az alapvető tendencia, hogy a fogvatartottak száma és az átlagos fogva tartási idő világszerte növekszik, a büntetés-végrehajtási tevékenység minden területére – negatív – hatással van, de különösen kihat a biztonsági kérdésekre, lényegében a börtönrezsimek szigorodását eredményezi.

Általánosan megfogalmazható, hogy a biztonsági rendszerek az egyes büntetés-végrehajtási intézetek fokozatától függően igen differenciáltak. A nyugat-európai államok többségében az őrzés- és biztonságtechnika olyan kiépítettségű, amelynek – a külső őrzést tekintve – komoly létszámkímélő hatása van. Őrtornyok ezekben az országokban általában nincsenek, vagy ha vannak, funkciójuk más, mint Magyarországon. Itt kell megjegyezni, hogy a különböző börtönépítészeti megoldások részletezésével, az intézetek biztonságtechnikai, valamint a személyi állomány fegyveres felszereltsége kérdéseivel – bármennyire nagy és

rendkívül értékes részét képezik is az úti jelentéseknek – (néhány esetet kivéve) terjedelmi okokból nem foglalkozhatunk.

A fogva tartás biztonságának további jellemzői közül a fogvatartottak kategorizálását és az elkülönítés lehetőségeit éppen csak érintjük, jelezzük viszont az összeállítás azon helyeit, ahol ezekkel a kérdésekkel még találkozhatunk. A kényeszerítő eszközök használatát (utalva az egyes országok általános biztonsági jellemzőire), valamint a rendkívüli események felszámolását viszont részletesebben tárgyaljuk. Erre a rendelkezésre álló tapasztalatok nagyobb mennyisége ad lehetőséget.

Kategorizálás, elkülönítés

A fogvatartottakat mindenütt aszerint kategorizálják, hogy a fogva tartás biztonságára mennyire veszélyesek. (A befogadás utáni kategorizálásra a fogva tartottak egészségügyi ellátása kapcsán visszatérünk.

Néhány példa a fogvatartottak biztonsági kategóriáira.

Izrael. „köztörvényes” és ún. biztonsági (terrorista) fogvatartottak.

Olaszország. Kevésbé őrzött, normál és fokozott őrzést igénylő fokozatú fogvatartottak.

Szlovákia. A fogvatartottakat veszélyességük szerint ugyanúgy 4 csoportba (A, B, C, D) sorolják, mint Magyarországon. (A az 1-es, D a 4-es csoportnak megfelelő besorolást jelenti.)

A biztonságra fokozottan veszélyes fogvatartottak, a szervezett bűnözők, terroristák fogva tartása mindenütt elkülönítve történik.

A nyitott intézeteket kivéve mindenhol található elkülönítőhelyiség, amelyet az ön- és közveszélyes, dühöngő fogvatartottak megfékezésére rendszeresítettek, továbbá „magánzárka”, amely a fenytések végrehajtására szolgál.

Kényszerítő eszközök

A kényszerítő eszközök (bilincs, gumibot, könnyfakasztó spray stb.) használata kapcsán az egyes országok néhány biztonsági jellemzőjére is utalunk. Fontos megjegyezni, hogy az alábbi országokban – Spanyolországot kivéve – a személyi állomány biztonságért felelős része a büntetés-végrehajtás állományába tartozó fegyveres testületi tag. Kivételek Lettország, ahol a biztonságiak egy része a katonaság állományába tartozik.

Finnország. A zárt börtönök száma – ahol fegyvert is raktároznak – viszonylag kevés. Kényszerítő eszközt nem használnak, csak súlyosabb esetekben.

Hollandia. Az intézetekben nincs külső őrzés, egyik intézet sem rendelkezik fegyverrel, csak kényszerítő eszközökkel. Bármely fegyveres beavatkozást egy speciális rendőrségi csoport végez. Tudatosan törekszenek az állandó felügyelet, illetve a személyi állomány kialakítására egy-egy fogvatartotti csoport

mellett, mert így azok részéről nagyobb az együttműködési készség, a kötődés, ezáltal kevesebb a rendkívüli esemény.

Izrael. Fegyveres őrzést csak akkor alkalmaznak, ha azt a körülmények szükségessé teszik. Így például a „biztonsági” elítéltek börtönét fegyveresen is őrzik, ugyanakkor „köztörvényes” börtönök esetében lakott területen az őrzésnél fegyvert nem használnak.

Lengyelország. A belső őrség nincs felszerelve kényszerítő eszközökkel. Ezeket raktáron tartják.

Lettország. Az intézetek külső őrzését egy sorkatonából álló század felügyeli. Az ő feladatuk a fogvatartottak szállítása és külkórházi őrzése is.

Németország (Bajorország). Mint a legtöbb helyütt Nyugat-Európában nem a biztonságtechnikára (jelző és riasztórendszerre) hagyatkoznak elsősorban, ennél fontosabbnak tartják az építészetben rejlő lehetőségek kiaknázását, illetve a személyzet szerepét.

A fogvatartottal szemben bilincs alkalmazható, erről az előzetesen letartóztatottak esetében a bíró, az elítéltek vonatkozásában pedig az intézetvezető rendelkezhet.

Spanyolország. A büntetés-végrehajtási intézeteket – három különleges biztonságú intézetet kivéve – az ún. polgári őrség őrzi (a 3 intézetet a rendőrség). Spanyolországban több terrorelhárító alakulat is működik. Igénybevételük a viszonylag magas számú terrorcselekmény miatt gyakoribb, mint például Magyarországon. Az alakulat felkészült a börtönökben esetlegesen kialakuló ilyen jellegű cselekmények leküzdésére is.

Svájc. Kényszerítő eszközt (gumibot, bilincs) nem használnak, helyette szükség esetén testi kényszert alkalmaznak. Fegyveres őrzés csak minimális mértékben van, nappal a levegőn tartózkodás szük-

ség szerinti külső biztosításánál, éjjel a járőrözést végzők esetében.

Svédország. Az ún. elégséges biztonság elvét tartják szem előtt, azaz többet nem tesznek, mint amivel a rendkívüli eseményeket meg tudják akadályozni. Fegyver az intézetekben nincs, a körleteken kényszerítő eszközöket nem viselnek.

Szlovénia. A felügyelő személyzet nem használ kényszerítő eszközt, fegyvert csak az intézeteken kívüli mozgathoz vesznek fel. Az objektumok őrzését sem biztosítják fegyverrel, szolgálati kutyákat azonban alkalmaznak.

Rendkívüli események

A rendkívüli események felszámolásakor – tekintetbe véve a rendőrség igénybevételének lehetőségét – a svéd és a szlovák büntetés-végrehajtás „jogosítványai” a többi országénál többre szólnak. E tekintetben Magyarország valahol középen helyezkedik el.

Franciaország. Rendkívüli esemény bekövetkeztekor a büntetés-végrehajtási intézet igazgatója haladéktalanul értesíti a megyei prefektust, aki intézkedik a csendőrség vagy a rendőrség helyszínre irányításáról. (Az intézeteket egyébként helikopterek leszállását akadályozó acélhuzallal, védőhálóval szerelték fel.)

Izrael. Az esemény felszámolását a börtönparancsnok köteles megkezdeni. A rendőrség bevonását követően is a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka marad az akció vezetője mindaddig, amíg saját döntése alapján nem adja át az irányítást a rendőri erők parancsnokának. A rendkívüli események felszámolására – mint a legtöbb országban – különleges felszerelést (védőmellény, sisak, pajzs, karhatalmi gumibot, nagy teljesítményű könnyűgázszóró palack) készleteznek.

Szlovákia. 10-20 fős akciócsoportok alakulnak intézetenként. Az intézettől megszökött fogvatartottat 48 órán át keresik. Joguk van lakott területen belül is lezárni a területet, bemehetnek magánszemélyek ingatlanjába, ellenőrizhetik a gépjárműveket. Eredménytelenség esetén a rendőrség veszi át a keresést. (1991-ben a lipótvári börtönlázadás idején a katonaság bevetésére is sor került.)

Svájc. A súlyosabb beavatkozást igénylő rendkívüli esemény leküzdése a rendőrség feladata. (A szökés – nem egyedülként Európában – nem minősül bűncselekménynek.)

Svédország. A rendbontásokat intézetben belül minden esetben saját állományukkal próbálják felszámolni. Azt az elvet vallják, hogy rendbontás esetén az állomány erő- és létszámfölényben legyen az ellenszegülő fogvatartottakkal szemben. Rendkívüli eseménykor más intézettől is segítséget kérhetnek. Ha saját erőből nem tudják megoldani a problémát, illetve szükség esetén, a rendőrség segítségét veszik igénybe. Feltétlenül említést érdemel, hogy a biztonságért felelős állomány edzettségére mindenütt nagy gondot fordítanak. Általános a lögyakorlatok, lövészversenyek lebonyolítása, az önvédelmi sportok, valamint a rendkívüli események felszámolásának oktatása. A szolgálati kutyák alkalmazása Európa-szerte elterjedt. (Az úti jelentésekben e vonatkozásban említett országok: Anglia, Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia.)

A fogvatartottakkal való foglalkozás (nevelés, kezelés, lelki gondozás, tanulási, közművelődési lehetőségek)

Hans H. Tulken's börtönügyi szakértő szerint a börtönök működtetése lényegében az emberekkel való bánni tudást je-

lenti. Az európai börtön szabályok is azt hangsúlyozzák, hogy a börtönrendszert a kezelésre kell alapozni, a kezelés önmagában is cél, egyszersmind biztonságát tényező. A börtönképesség említett növekedése csak aláhúzza annak fontosságát, hogy a bebörtönzés időtartamát az elítéltek hasznosan és értelmesen töltsék el.

Nevelés/kezelés

Ma Európa legtöbb államában – legáltalában elvekben – a fogvatartottak nevelése/kezelése a „normalizálás, nyitottság és felelősség” hármasság elvére épül.

A „skandináv modell” gyakorlata szerint a börtönök kezelő/nevelő reszocializációs és rehabilitációs tevékenysége jellemzően összetett csoport- és csapatmunka, amely során pszichológusok, szociális munkások, börtönfelügyelők, pártfogók és a külső karitatív szervezetek munkatársai együtt tevékenykednek. Skandináviában és Hollandiában a fogvatartottakkal való foglalkozás tartalma inkább a szociális munka és a specializált programok felé tolódik el. Az elítéltről befogadását követően általában egyéni kezelési terv készül, amelyet fokozatosan részletesebbé tesznek, kijavítanak stb. A fogvatartottak kisebb csoportba tagolására törekszenek az intézetekben. Ez nemcsak a kezelés célszerű differenciálása szempontjából előnyös, de a biztonság szempontjából is hasznos. (E modellen kívül Svájc, illetve a tengerentúlról Kanada kezelési/nevelési törekvései tűnnek a legprogresszívebbnek a rendelkezésre álló adatok szerint.)

A „skandináv modell” elítéltkézelési filozófiája jótékony hatást gyakorolt, s gyakorol még ma is az európai országok büntetés-végrehajtására. A modell bizonyos elemeinek átvétele sok európai ország – így Magyarország – gyakorlatát

jellemzi. Mára azonban bebizonyosodott, mivel az a szociokulturális „alaptalaj”, amelyből e modell kinőtt, nem exportálható, hogy minden országnak magának kell kitalálnia a legmegfelelőbb megoldásokat. Íme, néhány adalék az európai országok gyakorlatából.

Dánia. A kezelés „kettős” szintje válsul meg, minthogy a nevelő/szociális munka megoszlik az „egységfelügyelők” (akik az egyszerűbb feladatokkal foglalkoznak) és a nevelők (akik a bonyolultabb, specializáltabb képzettséget igénylő munkát végzik) között. A szociális munka egészéért azonban ma is a nevelő felelős, aki mindig képzett szociális munkás.

Hollandia. A börtönvezetés – figyelembe véve a pártfogó véleményét – választja ki a kezelési programot, azt, hogy ki hogyan töltsé büntetését. (Néhány programfajta: alkoholelvonó, munkaterápiás, oktatási, szociális képességfejlesztő.)

Olaszország. A Szociális Hivatal – különösen a hosszúidős elítéltek esetében – közreműködik a kezelési programok kidolgozásában.

Svédország. 1991 óta él az ún. *kon-taktszemély rendszer*. Hasonlóan Dániához, a nevelési feladatok egy része a felügyelőkhöz tartozik. A nevelők kevesebb adminisztrációt végeznek, inkább tervező-irányító szerepet töltenek be a kontaktszemélyek által végzett nevelést/kezelést és a szociális munkát illetően.

Kanada. Részletesebben érdemes tárgyalni az ország kezelési programjait. Büntetés-végrehajtási rendszerüket a világ legfejlettebbjei között tartják számon. Földrajzi helyzetéből és történelméből következően átmenetet képez az európai (elsősorban brit) és az amerikai szemlélet, illetve gyakorlat között. Megoldásaikat olyan – szintén komoly szakmai elismert-

séggel rendelkező – országok vették át, mint Anglia és Wales, Finnország és újabban az Egyesült Államok. Az oktatási programok az általános iskolától az egyetemig kínálnak lehetőségeket. A kezelés gerincét azonban nem ezek, még csak nem is a szakképzés, hanem a személyiségfejlesztő és a viselkedésfejlesztési programok jelentik. A treatmenttel szembeni – a hetvenes évek első felében felmerült – kritikák a kezelés hatékonyságán túl annak kötelező jellegét érintették. Ma Kanadában formálisan a programokban való aktív részvétel nem kötelező. A motiváció azonban (amelyre épül a kedvezmények egész rendszere) olyan erőteljes, hogy a rezsimmel való passzív szembehelyezkedés haszna sokkal kisebb, mint a kooperáció nyeresége. A terápiás tartalmú programokkal kapcsolatban kiemelendő, hogy azok nem annyira a személyiség, mintsem a viselkedés megváltoztatását célozzák. Az ilyen kognitív-viselkedési technikák a kutatások szerint hatékonyabbak, mint más, a büntetés-végrehajtás keretei között véggezhető pszichológiai beavatkozások. Ezek az eljárások azt célozzák, hogy a kliens megtanuljon olyan technikákat, amelyek javítják társas létének esélyeit.

Lelki gondozás

Lelki gondozáson a fogvatartottak vallásgyakorlását, illetve mentálhigiénés gondozását egyaránt értjük. (Itt elsősorban a vallásgyakorlás kérdésére térünk ki. Mára a szabad vallásgyakorlás Európa börtöneiben többé-kevésbé mindenütt megvalósul, sőt a földrész középső és keleti felén (így Magyarországon is) a különböző egyházak – a börtönökből való korábbi kizárattatásuk miatt – igen aktív missziós tevékenységet fejtenek ki. Pontos, illetve igazán hiteles adatokkal

ugyanakkor nem rendelkezünk a fogvatartottak vallásgyakorlását illetően. A büntetés-végrehajtás általában régi kápolnákat újít fel, imatermeket alakít ki az intézetekben, vagy új imaházat épít – akár több vallás gyakorolására egyszerre is alkalmasat (fiatalkorúak intézete, Anglia) – a vallási összejövetel számára.

Olaszország. „Intézményesített” lehetőség csak a római katolikus vallásúak számára van, más felekezetekhez tartozóknak csak egyéni vallásgyakorlást biztosítanak.

Románia. Az elmúlt évtizedben minden intézetben kialakítottak kápolnát vagy imatermet.

Svájc. A vallásgyakorlás személyi és tárgyi feltételei mindenütt magasszintűen biztosítottak. Jellemző vallás a protestáns, illetve a római katolikus és a muzulmán. A vallásgyakorlás csoportszerűen történik (pl. bibliai csoport, mohamedán csoport, hindu csoport).

Az, hogy a fogvatartott lelki, mentálhigiénés problémái kezelésére pszichológus áll rendelkezésre az intézetekben, a meglátogatott országokban sok helyütt mindennapos gyakorlat.

Az viszont, hogy az elítélttel való – kényszergyógyítással korántsem egyenlő – pszichológiai foglalkozást a bíróság előírhatja, svájci „specialitás”.

Szlovákia. A vallásgyakorlás feltételei, lehetőségei hasonlatosak a magyarországiakéhoz. A fogvatartottak mentálhigiénés ellátása viszont sokkal jobbnak mondható. Minden intézetben van egy, de lehetőség szerint két pszichológus.

Oktatás

Az oktatás (és képzés) a fogvatartottak nevelésének/kezelésének nagyon fontos részét képezi, így érthetően minden

országban kiemelt szerepet kap. Az efféle programok a sikeres társadalmi visszailleszkedés esélyeit, továbbá az elítéltek erkölcsi tartását, önbecsülését javíthatják. Az oktatással (képzéssel) kapcsolatos két fontos szakmai kérdés: mennyire tekintik egyenrangúnak a munkavégzéssel, illetve külső oktatók tanítanak-e vagy „belső erőkkkel” oldják-e meg az oktatást. A meglátogatott országok szinte mindegyikében a munkavégzéssel egyenértékű az oktatás-képzés, s az a gyakoribb, hogy azt a büntetés-végrehajtás alkalmazásában álló szakemberek végzik.

Dánia. Az iskolai oktatásban való részvételt már 1973 óta egyenrangúnak tekintik a termelőmunkával vagy a szakmunkásképzésben való részvétellel. A nevelők egyik fontos feladata, hogy megpróbálják motiválni az elítélteket az oktatásban való részvételre. Az oktatás folytatódhat a szabadulás után is, az utógondozás segítségével. Az elítéltek oktatása önkéntes vállaláson és egyénre szabott programon alapul. Az oktatást általában külső – részmunkaidős – pedagógusok végzik. Az oktatótermek jól felszereltek, a számítógép általánosan használt eszköz.

Hollandia. Az oktatást és a képzést az intézetek szervezik, illetve végzik. Ennek személyi feltételeit is többnyire a börtönök biztosítják.

Izrael. Az oktatásban, képzésben és továbbképzésben résztvevők is fizetést kapnak, díjazásuk megegyezik az intézet fenntartásába bevont elítéltekével.

Németország. (Észak-Rajna-Vesztfália) A termelőmunkát végzőket jobban fizetik, mint az oktatásban és a képzésben részt vevő elítélteket.

Spanyolország. Befogadáskor felméri a szakmai és kulturális ismeretek szintjét. Szakmunkásképzésben a fiatal-

korúak részesülnek, a felnőttek esetében tanfolyamokat szerveznek. Igyekeznek ösztönözni a minél nagyobb arányú részvételt. A képzést a munkaügyi minisztérium finanszírozza a minisztériumok közötti megállapodás alapján. A középfokú és felsőfokú oktatás levelező formában történik. A közoktatási minisztérium anyagilag támogatja az oktatást, a könyveket például ingyen kapják meg az oktatásban részt vevő fogvatartottak.

Svájc. Az oktatást ugyanúgy fizetik, mint a munkát. Általános iskolai képzés nincs. (Írni, olvasni megtanulhat a külföldi is heti 2 órás oktatásban a szabadidő terhére.) Az elítélt magántanulóként tanulhat, ehhez a feltételek biztosítottak.

Svédország. Az oktatók másodállású alkalmazása tipikus, de ez nem jelenti a másodragú gondoskodást, sőt az egyes oktatási formák (nyelvtanulás, szakképzés) intenzívebb művelését teszi lehetővé.

Közművelődés, szabadidő

A fogvatartottak közművelődési, szabadidős tevékenységéről (bár számos utalás történik rá), mivel többnyire egy-egy konkrét intézet gyakorlatáról szól, nem számolunk be, csak néhány ízelítőt nyújtunk.

Izrael. A veszélyes (terrorista) elítéltek intézeteiben is biztosítják a szabad levetgőn történő sportolási lehetőségeket.

Lengyelország. A kondicionálótermek csak előzetes orvosi vizsgálattal vehetők igénybe. A sporttermek használatának másik kritériuma a fogvatartott megfelelő magatartása.

Németország. A tartományok egy részében a tv-készülék saját tulajdonú, más részében nem az. Bajorországban például a közösségi tv-nézést szorgalmazzák.

Svájc. A fogvatartottak rendelkezésére álló sportlétesítmények mennyisége és minősége Európában a legjobbnak mondható. Minden zárkához bérelhető korszerű színes tv-készülék. (A készülékek bérlete Európa-szerte általános megoldás.) A tévézés (szinte mindenütt) kedvezménynek számít, így akár 2 hétre is megvonható.

A biztonságos őrzés, a rendezett közösségi élet és az intézet kezelési céljai érdekében rendet és fegyelmet kell tartani. Általános tapasztalat, hogy a rend és a fegyelem biztosítását a jutalom jobban elősegíti, mint a büntetés. Az intézetek belső rendjét tehát többnyire kedvezmények nyújtásával, illetve azok megvonásával tartják egyensúlyban. A szabadságvesztés büntetés-végrehajtása során kiszabható szankciók rendkívül széleskörűek, országonként változók: a kedvezmények megvonásától egészen a büntetőjogi felelősségre vonásig terjednek.

Jutalmazás

Lengyelország. A jutalmazás formái (nyitott börtön esetében: látogató fogadása, eltávozás engedélyezése, munkabér növelése, pénzjutalom stb. Fegyelmezés: az előbbiek megvonása. Súlyos fegyelmi vétség esetén más, zárt intézetbe szállítják át a fogvatartottat.

Németország (Bajorország). A fogvatartottak jutalmazása minimális, az előzetesen letartóztatottak nem jutalmazhatók, a jogerősen elítéltek pedig csak kétféle jutalmat kaphatnak (a büntetés kellő mértékének letöltése után): kimaradás kísérettel, illetve három hónappal korábbi szabadulás.

Szlovákia. A fogvatartott jutalomként ún. családi beszélőt kaphat, amikor is 4 óra időtartamban a feleségével tartózkod-

hat – intim kettesben – az intézetben. Kiemelt jutalom még a maximum 5 napos rövid tartamú eltávozás, amely parancsnoki hatáskörű, korlátlan számban adható. A nevelők hatáskörébe tartozó jutalmazások: rendkívüli csomag, rendkívüli beszélő, beszélőhosszabbítás, illetve a már említett családi beszélő (1994-es adatok).

(Egy 1999-es – egyébként alapos – úti jelentés, már nem említette a családi beszélő intézményét.)

Fegyelmezés

Finnország. A fegyelmi szankciók első lépése a figyelmeztetés, ezután következhet a szabadidős tevékenységtől, könyvtárhasználattól, kázinóigénybevételétől, a pénzhasználattól, a börtönön kívüli tevékenységtől, a rádióhallgatástól, tévévezéstől való eltiltás maximum 30 napra. Ennek eldöntése az igazgató hatáskörébe tartozik. A következő szankció a fogdába helyezés, amelynek maximális időtartama 20 nap, ennek eldöntése az igazgató és a börtön tanács hatásköre.

Izrael. Kötelességmulasztás esetén az alábbi fenyítések alkalmazhatók: magán-elzárás maximálisan 14 nap időtartamban, egyszerre legfeljebb 7 nap, egy hét megszakítással, a büntetés idejének legfeljebb 21 nappal történő meghosszabbítása, amely a parancsnok hatásköre, a kázinóban elköltethető pénzösszeg csökkentése vagy teljes megvonása, a látogatás megvonása, illetve elhalasztása.

Németország. (Bajorország) A súlyosabb fegyelmi cselekményt elkövető fogvatartottak magánelzárással is fenyíthetők.

Svájc. A börtönigazgató a következő fegyelmi intézkedésekre jogosult a fogvatartottakkal szemben: figyelmeztetés, a kedvezmények megvonása (például tévé-

nézés), a kereset egy részének megvonása, a szándékosan vagy gondatlanul okozott kár megtérítése, továbbá 10 napig terjedő magánelzárás. Az igazgató az igazságügyi igazgatóságnak utalja további intézkedés céljából a kitoréseket és szökéseket, a házirend elleni csoportos zendülést, a fogvatartott tettelegességét, ha az testi sérülést okoz, a fogvatartottak olyan cselekményeit, amelyek büntetőjogi értelemben vétséget vagy bűncselekményt valósítottak meg.

Az igazságügyi igazgatóság ezeket az eseteket 20 napig terjedő magánelzárással sújthatja, vagy szükség szerint a büntetőbíróknak továbbítja. (Az igazságügyi igazgatóság ugyanazokat a fegyelmi intézkedéseket alkalmazhatja, mint az intézet igazgatója.)

Néhány szó a fenyítések végrehajtásának svájci gyakorlatáról.

Svájcban különösen ügyelnek a tisztaságra és a zárkarendre, amelyet pénz-büntetéssel is ki lehet kényszeríteni. Ennek mértéke meghatározott összegig terjedhet, nem lehet megfellebbezni, és azonnal levonják az elítélt béréből. A leg súlyosabb büntetés a fogdafenyítés, ami maximum 10 napig tarthat, nagyon ritkán fordul elő (pl. szökés, tettelegesség, távollmaradás munkahelyről, alkohol-, illetve kábítószer-fogyasztás, rongálás, tiltott tárgy tartása miatt). A fogdán nem lehet cigarettázni, napi 30 perc sétára van lehetőség.

Svédország. Fegyelmi büntetésként lehetőség van csökkenteni vagy megvonni a fizetést, meghatározott időre felfüggeszteni az eltávozást, súlyosabb esetekben 10 nappal, összesen 45 nappal elhalasztani a feltételes szabadságra bocsátás idejét.

Szlovákia. A fenyítés kiszabása a nevelők hatáskörébe tartozik. Fenyítési nem

a feddés és az elzárás. (A magánelzárás tartama maximum 20 napig terjedhet.) Ez utóbbi háromféle lehet: elzárás munka mellett, elzárás munka nélkül, illetve magánelzárás. A fegyelmi határozatot az elítélt a fegyelmi fenyítés kiszabásának pillanatában fellebbezheti meg. Ebben az esetben a börtönigazgató dönt az ügyben.

Munkáltatás, szakképzés

A fogvatartottak munkáltatása, mindig is a börtönök fontos jellemzője volt és maradt annak ellenére, hogy újabban a legtöbb országban komoly gondot okoz a munkanélküliség társadalmi problémája. Általánosságban elmondható, hogy a munkáltatást mindenütt a büntetés-végrehajtás szerves részeként kezelik, a magyar gyakorlatnak megfelelő vállalatok, kft.-k azonban Nyugat-Európában nem léteznek. A munkáltatásban nem feltétlenül a nyereségesség a meghatározó, inkább a szakképzés és a munkára nevelés szempontjai dominálnak.

A munkáltatás rendszerét és formáit tekintve az eltérések kisebbek Európában, mint gondolnánk. Az elítéltek minden országban munkára kötelezhetők, a foglalkoztatottság arányait tekintve azonban nagyok az eltérések. Van olyan ország (Hollandia), ahol az elítéltek 90 százaléka dolgozik, másutt (például Izraelben) csak az elítéltek egynegyedét tudják foglalkoztatni.

Ausztria. Minden munkaképes elítélt köteles a kiadott munkát elvégezni. A foglalkoztatási arány 1995-ben 62 százalékos volt. A nem dolgozók létszámának többségét olyan fogvatartottak alkották, akik nem voltak képesek vagy nem akartak munkát végezni. Helyi specialitás a személyi állomány (illetve az igazságügyi al-

kalmazottak) részére végzett munkáltatás formája.

A munkáltatási formák közé sorolható az ún. önellátási (85 százalék), a személyzetnek végzett (5 százalék), valamint a privát szférának végzett (10 százalék) tevékenység. Ez utóbbi visszaszorult, mivel csak az adott ágazati kollektív szerződésben rögzített díjszabásért vállalhatnak munkát, annál olcsóbban nem.

Dánia. A fogvatartottak számára előírt munkavégzési kötelezettség teljesítését a helyi adottságokat figyelembe vevő foglalkoztatás szervezésével segítik elő. A nyitott intézetek többségében döntően mezőgazdasági munka folyik, a tevékenység azonban több helyütt faipari, fémipari munkavégzéssel is párosul. A termékek egy részét maguk használják fel, de igény esetén ezeket a környező civil szférának kínálják fel. A fő célkitűzések között a hasznos elfoglaltság háttérbe szorítja a gazdaságosságot.

Finnország. A büntetését töltő személy hivatalosan kötelezhető munkavégzésre. Amennyire lehetséges, a munkahely kiválasztásánál figyelembe kell venni a fogvatartott igényeit.

Hollandia. Az elítélteknek 90 százaléka dolgozik. Csak négy órában kötelezhető munkára, további négy órában pedig egyéb kijelölt programban kell részt vennie (sport, oktatás stb.). Ez a beosztás heti váltásban cserélődik. A munkáltatás formái: bér munka külső vállalkozó bevonásával intézetben belül (papíripar, varroda, összeszerelő tevékenység stb.), bér munka intézetben kívül, a börtön mint vállalkozó szervezi a munkát, és a terméket vagy a szolgáltatást értékesíti.

Izrael. A munka (vagy tanulás) nemcsak jog, de egyben a fogvatartottak kötelessége is (kivéve az ún. biztonsági elítélteket). Csak a fogvatartottak egyne-

gyedét tudják foglalkoztatni. Ez feltétlenül nemcsak a gazdasági környezetnek, de a biztonsági (terrorista) elítéltek magas, 40 százalékos arányának is tulajdonítható. A munkáltatás formái: fenntartási, karbantartási tevékenység, belső ellátást biztosító költségvetési foglalkoztatás, bér munka külső vállalkozók bevonásával az intézetben belül, külső munkáltatás (ez viszonylag kisebb arányú).

Németország. Az egész országra jellemző, hogy sokféle termék gyártás folyik a börtönökben kisebb volumenben. Ez jobban megfelel az elítéltek – a szakmák szerint meglehetősen heterogén – összetételének, illetve a felmerülő keresletnek. Bajorországban törvény rendelkezik arról, hogy a fogvatartottak – az előzetesen letartóztatottak kivételével – kötelesek testi adottságuknak megfelelő munkát végezni. Ahhoz, hogy az előzetesen letartóztatott dolgozhasson, az illetékes bíróság hozzájárulása kell.

Az intézetek foglalkoztatási problémákkal küszködnek. Ennek fő oka, hogy a nagy létszámú képzetlen munkaerőnek nem tudnak munkát adni. Kvalifikált munkaerőt igénylő munkákra viszont lenné megrendelés.

Észak-Rajna-Vesztfáliában a termelőmunkát jobban fizetik, mint az oktatásban és a képzésben való részvételt. A megkeresett pénz egyharmada kötelező tartalék. A nem dolgozó elítéltek is kapnak pénzt, mivel minden, Németországban élő polgárnak alanyi jogon jár a munkanélküli-segély.

Olaszország. A börtönpopuláció egy-egyede dolgozik, a foglalkoztatás terén a börtönöknek súlyos gondjaik vannak. A foglalkoztatás megszervezésére két módzat létezik: a vállalkozó üzemet telepít a börtönbe, szakképzést nyújt az elítéltek

és a börtön személyzet, a leendő munkáltatók számára. Az állam ez esetben magára vállalja az elítélt bérének kifizetését és a termelésirányítás költségeit. A másik esetben a vállalkozó biztosítja a termelésirányítást is.

Spanyolország. A munkáltatás autonóm szervezetként a büntetés-végrehajtás részét képezi. Főbb feladatai az alábbiak: a fogvatartottak munkáltatásának megszervezése, a szakképzési, szakoktatási feladatok végrehajtása, a munkáltatás felületrendszerének folyamatos alakítása, üzemek létesítése és fenntartása. A munkában való részvétel az elítélt alanyi joga, a büntetés-végrehajtás köteles neki munkát biztosítani. Sajátos érdekeltségi rendszert működtetnek: minden ledolgozott 2 napért 1 napot elengednek a büntetésből. Ez törvényileg szabályozott. Hogy milyen munkát lehet végezteni az elítéltekkel, azt a büntetés-végrehajtási szabályzat írja elő.

A munkáltatás formái: intézet-fenntartási munkák, a börtön szükségleteket kielégítő tevékenység (pl. bútorgyártás, ruhagyártás az intézetek számára), bér-munka végzése az intézeten belül, bér-munka végzése az intézeten kívül. A bér-munkák aránya a börtön szükségleteket kielégítő tevékenységekhez viszonyítva 60 százalék, közel fele-fele arányban dolgoznak az intézeten belül, illetve az intézeten kívül levő munkahelyeken.

A fogvatartottak bérezésben részesülnek, ez az összeg lényegesen kevesebb, mint a szabad munkavállalók jövedelme. Az intézet-fenntartási munkáért nem fizetnek bért. A magyar gyakorlattól eltérően a munkát vállaló elítéltek nem fizetnek tartásdíjat.

Svájcban általános a munkakötelezettség. A szakképzés és a munkára neve-

lést szolgáló munkaterápia igen kiterjedt. A profit másodlagos kérdés. A munkáltatás formái: saját belső műhelyben, megrendelés alapján, mindent (anyag, gép, eszköz) maguk biztosítanak, saját külső műhelyekben és munkaterületeken, az épületen és a munkaerőn kívül mindent a külső vállalkozó ad, külső munkahelyen, hosszúidőseknél figyelnek a visszailleszkedés elősegítésére.

Munkajog, díjazás

Noha az e kérdéskörre vonatkozó utalások száma az úti jelentésekben viszonylag csekély, megállapítható, hogy a munka díjazását tekintve országonként óriásiak a különbségek.

Finnország. A munkafeltételeknek az intézeten kívülieknek kell megfelelniük. A nyitott intézetekben dolgozók órábéré megfelel a kinti átlagbéreknek, nekik viszont – a zárt intézettekkel szemben – fizetniük kell az elszállásolásért és étkezésért.

Hollandia. Az elítéltek keresete nem éri el a szabad munkavállalók keresetének 10 százalékát sem, tartásdíjat nem vonnak le.

Izrael. Az elítéltek, ha munkahelyi balesetet szenvednek a kiesett munkaidőre pénzbeli juttatást nem kapnak. Keresetükből 33 százalékot saját szükségletre költhetnek. A fennmaradó összeget a szabadulás utáni időkre bankban kötelesek elhelyezni. Tartásdíjfizetés nincs.

Olaszország. 1992 óta a foglalkoztatott elítéltek bére a külső bérek kétharmada. A dolgozó elítélteket megilletik ugyanolyan biztosítási jogok, mint a polgári életben dolgozókat.

Szlovákia. A dolgozó elítéltek keresetének minimálisan el kell érnie a kormány által meghatározott minimálbért, keresetük jelentős részét azonban (60 százalék) fogva tartásuk költségeinek megtérítésére kötelesek fordítani.

Szakképzés

Mint a fogvatartottak oktatásakor már említettük: az oktatást és képzést szinte mindenütt egyenrangúnak tekintik a munkavégzéssel, illetve – bár vannak országok, ahol ezt külső erővel oldják meg (pl. Svédország) – a saját (szak)oktatók alkalmazása általánosabb. A szakoktatás jelentősége különösen a fiatalok büntetés-végrehajtásában tölt be jelentős szerepet.

Dánia. A magyarországihoz hasonló munkaerő-piaci képzés nincs, általánosak azonban a kis, 8-10 főt képző és foglalkoztató tanműhelyek. Ezekben az elítéltek – munkavezető felügyelete és irányítása mellett – a szabadulás utáni életben is hasznosítható ismereteket szerezhetnek egyes munkafogásokról, a különféle gépek kezeléséről.

Olaszország. A fogvatartottak szakmai képzése alapvetően nem kapcsolódik a börtönmunka profiljához. A szakképzést a költségvetés finanszírozza. A szakképzéshez kapcsolódó oktatást általában külső területen biztosítják, azaz csak a legegyszerűbb szakmák tanítását tudják a börtönön belül megszervezni.

Spanyolország. Szakmunkásképzésben csak a fiatalok részesülnek, a felnőttek esetében tanfolyamokat szerveznek. Igyekeznek ösztönözni a minél nagyobb arányú részvételt. A képzést a Munkaügyi Minisztérium finanszírozza a minisztériumok közötti megállapodás alapján.

Svájc. A szakmai képzést törvény írja elő. A szakmunkásképzés ideje 3-4 év.

Elhelyezés

Az elszállásolás, az ételmezés stb. az eddig megszokottnál súlyosabb gondokat ró a büntetés-végrehajtásra – a társadalmak fejlettségétől függetlenül, a fogvatartottak létszámának, az ítéletek hosszának már említett megnövekedése miatt. A fogvatartottak elhelyezési körülményei általában Nyugat-Európában magas színvonalúak. Az egyszemélyes zárcák használata általános. (Az Európai Börtönszabályok szerint: „A fogva tartottakat általában egyszemélyes zárcában kell elszállásolni, kivéve azokat az eseteket, amikor előnyösnek ítéltető a szállás megosztása más fogvatartottakkal.”)

Ezzel egyidejűleg a börtönök „túlnépesedési” tendenciája Nyugat-Európában is súlyos gondokat okoz, s fennáll a veszélye annak, hogy a büntetés-végrehajtás területén nem tudják érvényesíteni a különböző európai standardokat és normákat. (Előfordul, hogy a közvélemény nyomására az Európai Börtönszabályok némelyikét – azok túlzott enyhesége miatt – kétségbe vonják, és a megváltoztatás igényét fogalmazzák meg.) Sok európai országban a túlszűfolttság elérte azt a mértéket, hogy a fogvatartottak száma meghaladja a rendelkezésre álló férőhelyek számát. A legsúlyosabb állapotok Roy Walsley HEUNI-szakértő szerint Portugáliában, Romániában és Spanyolországban alakultak ki. Hasonló a helyzet az Amerikai Egyesült Államokban is.

Elhelyezési körülményeit tekintve európai viszonylatban kitűnik Svájc, ahol a zárcák különösen tágasak és jól felszereltek. Ott például arra is lehetőség van, hogy az egyszemélyes zárka ajtaját a sza-

bad kijárási időszakban társai elől bezárja a fogvatartott. (A felügyelet főkulcsos rendszerben ilyenkor is ki tudja nyitni azt.)

Élelmezés

A fogvatartottak élelmezése normák szerint történik. A fogvatartottak hangulatát nagyban befolyásoló élelmezés fontosságával minden intézet vezetése tisztában van. Az intézeti boltok többek között az élelem kiegészítését szolgálják. A bentlakók sok helyütt maguk főzhetnek a közösségi helyiségekben kialakított konyhákban. Több országban gyakorlat, hogy a fogvatartottak főznek a személyi állományra is.

Ausztria. A legtöbb intézetnek saját kertészete, sütődéje, állattartása, vágóhídja van, és az ott előállított termékekkel csökkentik az élelmezési kiadásokat.

Németország. Az etnikai sokféleség ellenére az étkezés nincs differenciálva, általában egyforma ételt adnak. Ez alól a mohamedánok és a diétások képeznek kivételt. A fogvatartottak az ebédet zárkájukban fogyasztják el, a közösségi étkezést biztonsági szempontból kockázatosabbnak tartják.

Olaszország. Egyes intézetekben a fogvatartottaknak lehetőségük van naponta fél liter bor vagy egy liter sör elfogyasztására. Az alkoholt a zárkacsamokon kívül elhelyezett zárható rekeszes szekrényben őrzik. Az így fogyasztható italok csak az intézeti boltban vásárolhatók meg, az ellenőrzés nehézségei miatt a

hozzátartozók nem küldhetnek alkoholtartalmú italokat.

Spanyolország. A normákat intézeti kategóriánként és a fogvatartottak állománycsoportjai (normál, fiatalkorú, beteg) szerint is differenciálják.

Svájc. A fogvatartottak és a személyi állomány egyazon konyháról kapja az ételt.

Ruházat

Alapvető kérdés: a fogvatartott a büntetés-végrehajtási intézetben a saját ruháját viseli-e, avagy az intézeti formaruhát. Néhány érdekes variációval szemléltetjük a helyzetet.

Németországban Baden-Württembergben a fogvatartottak közül nemcsak az előzetesek, de az elítéltek is viselhetik a saját ruhájukat.

Svájcban az elítélt a saját ruházatából megtarthatja az alsóneműt, a zoknit, a pólót, a szabadidőruhát és a tornacipőt. A formaruha számozott, bevasalt címkével ellátott, így biztosítják, hogy mosatás után mindig ugyanazt kapja vissza a bentlakó. Mosatás hetente egyszer van. Az elhasználódott ruhát kicserélik, a javíthatót javítják. A szándékos rongálást megfizetik. Általában 50 százalékos kártérítést érvényesítenek. Egyes intézetekben formaruhát csak munkavégzéskor viselnek az elítéltek.

Svédországban a fogvatartott a saját ruházatát viselheti, de szükség esetén formaruhával látják el.

Összeállította: Deák Ferenc